

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE NİYET KİPİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ANLATIMI

Seyitnazar ARNAZAROV*

ÖZET

Diğer Oğuz grubu Türk yazı dillerinden farklı olarak Türkmen yazı dilinde, niyet kipinin -makçı/-mekçi morfemi ile oluşan farklı bir gramer şekli kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak makalede Türkmen ve Türk yazı dillerindeki niyet kipi alanının semantik-fonksiyonel ifadeleri konfrontativ açıdan incelenmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Niyet kipi, -makçı/-mekçi eki, dilbilgisel-anlamsal işlevsellik, işlevsel-anlamsal alanlar: niyet, istek, amaç.

НАКЛОНЕНИЕ НАМЕРЕНИЯ В ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКЕ И ЕГО ВЫРАЖЕНИЕ В ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

В отличие от других огузских тюркских письменных литературных языков, в туркменском письменном литературном языке употребляется особая грамматическая форма наклонения намерений, образующихся морфемой - макçı/-текçi. В связи с этим, в статье анализируются выражения семантико-функционального поля намерений в туркменских и тюркских письменных литературных языках в конфронтативном аспекте.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

наклонение намерений, окончание -макçı/-текçi, грамматико-семантическая функциональность, семантико-функциональные поля: намерение, желание, цель.

Çağdaş Türkmen Türkçesi, Türk dillerinin Kıpçak-Karluk yazı dillerinde olduğu gibi, Oğuz grubunu oluşturan Türkiye, Azerbaycan ve Gagauz Türkçelerinden bünyesinde bunlardan fiilin farklı bir niyet kipini buldurması ile ayrılmaktadır. Türkmen Türkçesinde fiilin niyet kipi = makçı/-mekçi eki ile yapılmaktadır. Diğer Oğuz dillerinde rastlanmayan bu ek, Özbek Türkçesinde -mokçi, Kazak Türkçesinde -makşı/-mekşi, -bakşı/-bekşi, -pakşı/-pekşi, Kırgız Türkçesinde -makçı/mekçi,

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

Karakalpak Türkçesinde -maksı/-mekşi, -baksı/-bekşi, -paksı/-pekşi, Uygur Türkçesinde -makçı, Tatar Türkçesinde -makçı/-mākçe ve Başkurt Türkçesinde -maksı/-mekse şeklinde kullanılmaktadır. Kuşkusuz, bu ekin Türkmen Türkçesinde kullanılıp diğer Oğuz dillerinde kullanılmaması Türkmenlerin komşusu olan diğer Orta Asya Türk halkları ile aynı dil coğrafyasında bulunmasından kaynaklanmaktadır veya Türk dillerinin birbirinden ayrılması devri ile ilgili olabilir.¹

-makçı/-mekçi eki, etimolojik olarak -mak/-mek isim-fiil ve isimden isim yapan -cı/-çi eklerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Söz konusu ekin etimolojisinin bu şekilde olduğu fikrini, birçok Türkolog bilimsel çalışmalarında ileri sürmektedir.² Etimolojisi ve anlamları birbirinden tamamen farklı olan -mak/-mek ve -cı/-çi eklerinin birleşmesinden türemiş olan bileşik bir ekin yeni bir dilbilgisel-anlamsal işlevselliği kazanabilmesi ise, Türkolojide tespit olunmuş bir gerçekliktir.³

-makçı/-mekçi eki üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda bu ekin fonksiyonu ve şekil bilgisinde tuttuğu yeri hakkında araştırmacılar arasında belirli bir görüş birliği yoktur. Nitekim, bilginlerin birçoğu, bu eki isim - fiillerin⁴, bazıları

¹ Gadjiyeva N.Z., O tendesniyah v razvitiy morfoloģičeskogo stroya tyurkskih yazıkov – “Sovetskaya Tyurkologiya”, Baku, 1976, No 5, s.5.

² Dmitriyev N. K., Grammatika başkirkского yazık. M.-L., İzd. AN SSSR, 1948, s.173; Baskakov N.A., Karakalpakskiy yazık. II. Fonetika i Morfoloģiya. Ç. I. M., İzd. AN SSSR, 1952, s. 422; Kononov A.N., Grammatika Sovremennogo uzbekkogo literaturnogo yazık. M.-L., İzd. AN SSSR, 1960, s.275; Yuldaşev A.A., Sistema slovoobrazovaniye i spryajeniye glagola v başkirkskom yazık. M., İzd. AN SSSR, 1958, s.169; Sovremenniy kazakskiy yazık., Çast pervaya. Morfoloģiya. M.-T., OGİZ, 1931, s. 31; Grammatika turkmenskogo yazık., Ç.I. Fonetika i morfoloģiya. Aşkabad, “İlim”, 1970, s. 308 vb.

³ Bu konu hakkında bk: Serebrennikov B.A., Gadjiyeva N.Z., Sravnitelno-İstoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov, Baku, “Maarif”, 1979, s.219.

⁴ Meliyev K., İmena deystviya v sovremennom uygurskom yazık. M., Nauka, 1964, s. 21-24; Netaliyeva H., İmena deystviya v sovremennom kazakskom yazık (formı na –u, –mek). Avtoref. Kand. Diss., Alma-Ata, 1963, s. 18; Toycubekova B., İmena deystviya v kirgizskom yazık. Avtoref. Kand. Diss., Frunze, 1968, s.12; Borjakov

geniş zamanın⁵, ve sıfat-fiillerin⁶ içinde incelemişlerdir. Bazı Türkologlar -makçı/-mekçi ekini, subjektif çok anlamlılık (ekleme anlam veya anlam tabakası) belirten farklı bir grup olarak kabul ederken⁷, bazı bilginler ise, fiillerin emir, şart, istek, gereklilik kiplerinin içinde ayrı bir fiil kipi, yani niyet kipinin eki olarak incelemektedirler.⁸

Çağdaş Türkmen Türkçesinde -makçı/-mekçi ekiyle kullanılan filler, aşağıdaki yapısal-anlamsal-işlevsel özelliklere sahiptir:

1) -makçı/-mekçi ekiyle kullanılan fiil, basit cümlenin yüklemi olarak öznenin, herhangi bir hareketi yapmaya niyetlendiğini anlatmaktadır. Bu durumda niyet kipindeki fiil, aynen Türkmen Türkçesinin gereklilik kipinde (-malı/-meli) olduğu gibi, çekim ekleri olmadan kullanılır; cümlenin öznesi ise şahıs zamirleri veya kişi adları ile ifade edilmektedir. Söz konusu kipin anlamı, Türkiye Türkçesine sözdizimsel bir biçimde (-mak/-mek niyetinde) aktarılabilir. Meselâ:

Muhammet bu gice uklaman düyesini hem itini nāmālim yırtıcıdan goramakçı (A. Hayıdov, Million ādim, s.47) –“Muhammed bu gece uyumadan devesini ve köpeğini bilinmeyen bir yırtıcıdan korumak niyetinde” (A. Hayıdov., Milyon Adım, s.47).

A., Türki dilleriñ günorta-günbatır toparında iş atları. Aşgabat, “İlim”, 1976, s.59-60 vb.

⁵ Sovremenniy kazakskiy yazık, s.340-341; Nasırov D.S. Karakalpak tilinde kelbetlik feyil. Nökis, 1964, s.15, 149-150.

⁶ Hāzirgi karakalpak tili, Nökis, “Karakalpakstan”, 1974, s.197; Nasırov D.S., Adı geçen eser, s. 5, 12, 148.

⁷ Kononov A.N., Adı geçen eser, s.278-280; Sovremenniy tatarskiy literaturniy yazık. Leksikologiya, fonetika, morfologiya., M., “Nauk”, 1969, s.270-271.

⁸ Nadjip E.N., Sovremenniy uygurskiy yazık. M., İzd. Vostoçnoy Literaturı, 1960, s.101; Yuldaşev A.A., Adı geçen eser, s.169-170; Hojjiyev A., Fe’lning mayl turları hakida, “Üzbek tili va adabiyoti”, 1969, No: 6, s.54; Grammatika turkmenskogo yazıkı, s. 308-309; Üzbek tili grammatıkası, C. I., Morfologiya, Taşkent, “Fan”, 1975, s. 474; Hocayev B., Hāzirki zaman Türkmen dilinde işlik formaları, Aşgabat, “İlim”, 1978, s. 134-135; Türkmen diliniñ grammatıkası, Morfologiya. Aşgabat, “Ruh”, 1999, s.311-313.

Sahip mugallım uluları okatmak için likbez açmakçı. (N. Cumayev., Aydoğdı Tahirov, s. 44) –Sahip muallim büyükleri okutmak için mektep açmak niyetinde (N. Cumayev, Aydoğdı Tahirov, s.44).

Men saña bir gımmatlı maslahat bermekçi (Edebiyat ve sungat gazeti, 1976, 20 Ekim) –“Ben sana iyi bir akıl vermek niyetindeyim” (Edebiyat ve Sanat Gazetesi, 1976, 20 Ekim).

Emmaki sen biziñ obada kime garşı göresmekçi? (N. Cumayev, Aydoğdı Tahirov, s. 230) – “Ama, sen bizim köyden kiminle mücadele etmek niyetindesin?” (N. Cumayev, Aydoğdı Tahirov, s. 30)

2) -makçı/-mekçi niyet kipinin -dı/-di bildirme geçmiş zaman ekiyle kullanılması, Türkmen Türkçesinde çok yaygındır. Şöyle ki, =makçıdı/-mekçidi ekiyle kullanılan fiiller, ifade ettiği manaya göre geçmiş zamanı anlatabilir. Ancak bunlar, sadece geçmiş zamanı değil, şahsın herhangi bir hareketi yapmak niyetinin geçmiş zamana ait olduğunu, bu niyetin şimdiye kadar gerçekleşemediğini de göstermektedir.⁹ Böylece, bu ek sadece geçmiş zamanı değil, kendi zamanında gerçekleşmemiş niyeti, sübjektif olarak dolayısıyla geçmiş zaman anlam tabakalı bir niyeti ifade etmek için kullanılmaktadır. Meselâ:

Ol yine de nämedir bir zat diymekçidi, onı daşına çıkarmadı (P. Magsimov, İki diş, s.68) –“O bir şeyler daha söylemek niyetindeydi, (fakat) onu söylemedi” (P. Magsimov, İki Diş, s.68).

Ondan yine yañkı soran zatlarını soramakçdı (N. Sarihanov. Saylanan eserler, s. 157) – “Ona biraz önceki sorduğu şeyleri tekrar sormak niyetindeydi” (N. Sarihanov, Seçilmiş Eserler, s.157).

Bu gün Klebanovskiy biriniñkä gitmekçidi (V. İvanov, Çalnan ız, s. 98) – “Bu gün Klebanovskiy birinin evine gitmek niyetindeydi” (V. İvanov, Sürülen İz, s. 98).

⁹ Meliyev K., Adı geçen eser, s. 22; Üzbek tili grammatikası, I, s. 474-475.

3. Türkmen Türkçesinde -makçdı/-mekçidi niyet kipi ekinin, şahıs ekleriyle kullanılması da yaygındır. Niyet kipinin söz konusu durumu, görülen geçmiş zamana benzemektedir. Herhangi bir hareketi yapmaya niyet eden öznenin birinci, ikinci ve üçüncü tekil ve çoğul kişilerin birlikteliği dizgesindeki işlevi, şahıs eklerinin yardımıyla gerçekleşmektedir. Meselâ:

Men ağşam uzınlı gice suv tutup gelemsoň, tizräk öye yetip, dem-dinç almakçıdım (N. Geldiyev, Sekizyabıñ mukamı, s. 7) – “Ben akşam bütün gece tarlayı sulayıp geldikten sonra çabucak eve gelip dinlenmek niyetindeydim” (N. Geldiyev, Sekiz Arkın Makamı).

-Nirä gelmekçidiñiz, yaşulı? (Y. Durdıyev. Nedirbay Aytakov, s. 269) – “Nereye gelmek niyetindeydiniz, ihtiyar?2 (Y. Durdıyev. Nedirbay Aytakov, s. 269).

Gerek bolsa baş-on maşın yandak ibermekçidik (A. Paytık. Älemgoşar, s.115) – “Gerekirse beş-on araba devedikeni göndermek niyetinde idik” (A. Paytık. Gökkuşağı, s. 115).

Ol bendeler uzınlı gün deñizde aylanıp tutan ovnuk balıklarını iyer yalı zada çalışmakçıldılar (Y. Durdıyev. Nedirbay Aytakov, s 53) – “O zavallılar bütün gün denizde dolaşıp tuttıkları küçük balıkları yiyecek bir şeyle değiş tokuş etmek niyetinde idiler” (Y. Durdıyev. Nedirbay Aytakov, s 53).

4) -dı/-di ekinin yanı sıra Türkmen Türkçesinde -makçı/-mekçi niyet kipinin, -dır/-dir ekleşmiş yardımcı fiiliyle ve -mış/-miş subjektiflik belirten geçmiş zaman anlamlı bildirme ekleriyle de kullanılmasına rastlanmaktadır. İfade ettiği manaya göre, -makçdır/-mekçidir eki, şahsın niyetlendiği hareketin kesin olarak gerçekleşeceğini gösterirken, -makçımış/-mekçimış şekli, şahsın niyet ettiği hareketin gerçekleşme imkânının şüpheli olduğunu bildirmek için kullanılmaktadır. Bunların ikisi de şahıs ekleriyle kullanılmaktadır. Meselâ:

Men-ä seni Orazmırat ağañ üstüne sözaydıçı edip ibermekçidirin (A. Kekilov. Sırılan bulut, s. 99) –“Ben seni Orazmırat Ağa'ya kız istemek için göndermek niyetindeyim” (A. Kekilov, Sıyrılmış Bulut, s. 99).

-Yöne velin, biz naharı şu yerde iyemekçidiris (O. Gadamov, Açar, s. 37) –“Fakat biz yemeği burada yemek niyetindeyiz” (O. Gadamov, Anahtar, s. 37).

-Patışa gızı pukara nälâyık, patışa Sayat hanı almakcımış –diydiler (Sayatlı Hemra, s. 155) –“Padişah kızı fakire lâyıık değil, padişah Sayat Hanı (kendisi) almak niyetinde imiş –dediler” (Sayatlı Hemra, s. 155).

5) -makçı/-mekçi niyet kipinin däl (değil) sözcüğü ile kullanımı olumsuz şeklini oluşturmaktadır ve söz konusu sözdizimsel ortamdaki öznenin, herhangi bir hareketi yapmaya niyetinin olmadığını anlatmaktadır. Niyet kipinin olumsuzluk biçiminde çekim ekleri sadece däl sözcüğüne eklenmektedir. Meselâ:

Ol bu gün govakda yatmakçı däl (A. Hayıdov, Million ädim, s. 50) –“O bu gün mağarada uyumak niyetinde değil” (A. Hayıdov. Milyon Adım, c. 50)

Övezmırat aga bayrak goyup, at çapdırmakçı däldi (A. Paytık. Älemgoşar, s. 192) –“Övezmırat Ağa ödül koyup at koşturmak niyetinde değildi” (A. Paytık. Gökkuşağı, s. 192).

6) Türkmen Türkçesinde -makçı/-mekçi niyet kipi, bazı eklerle birlikte, -lar/-ler çokluk ekiyle de kullanılmaktadır. Bu durumda herhangi bir hareketi yapmaya niyet eden öznenin, birden fazla kişiden ibaret olduğu gözükmektedir. Meselâ:

İndi olar näme etmekçikäler? Elbetde, başlarını alıp giderler (V. İvanov. Çalnan ız, s. 150) –“Şimdi onlar ne yapmak niyetindeler? Herhalde, başlarını alıp giderler” (V. İvanov. İzlenen İz, s. 150).

Adamlar sırkınları çapıp, bu yere ekin ekmekçidiklerini mälim edipdiler (Ş. Çariguliyev. Çoglı günün astında, s. 22) –“İnsanlar çalıları kesip buraya ekin ekmek niyetinde olduklarını bildirmişlerdi” (Ş. Çariguliyev, Sıcak Güneşin Altında, s. 22).

7) Türkmen Türkçesinde -makçı/-mekçi ve -dık/-dik morfemleriyle biçimlenen niyet anlamlı fiil gövdesinin ad durum ekleriyle kullanılmasına da rastlanmaktadır.¹⁰ Bu şekilde biçimlenen fiiller, sözdizimsel sıralamada cümlenin tümlecisi olarak kullanılmaktadır. Meselâ:

Diñe şondan soñ, meni almakçıldığını döve aydaygın diyip, berk tabşırýar (Türkmen halk ertekileri, II, s. 218) –“Sadece ondan sonra beni almak niyetinde olduğunu deve söyle diye sıkı sıkı tembih ediyor” (Türkmen Halk Masalları, II, s. 218).

Ol arheologa garganıñ hövürtgesini gözlemäge gitmekçildiğini aytdı (A. Hayıdov, Million ädim, s. 235) –“O arkeologa karganın yuvasını aramaya gitmek niyetinde olduğunu söyledi” (A. Hayıdov, Milyon Adım, s. 235).

Agasını eliniñ hünäri bilen boşatmakçıldığını halıpasına yañızıdayar (Edebiyat ve sungat gazetesi, 1979, 17 Fevral) –“Abisini elinin hüneriyle kurtarmak niyetinde olduğunu hocasına sezdiriyor” (Edebiyat ve Sanat Gazetesi, 1979, 17 Şubat).

8) -makçı/-mekçi ekiyle kullanılan fiil gövdesi, bol- yardımcı fiiliyle birleşik bir sözdizimsel biçimi oluşturmaktadır. -makçı/-mekçi bol- şeklindeki söz konusu biçimin kullanımı, Türkmen Türkçesinde çok yaygın olup, ifade ettiği anlam bakımından öznenin niyetinin gerçekleşme ihtimalinin kesinliğini gösterir. Bütün çekimleme ekleri ve ekleşmiş “-dır” yardımcı fiili, bol- fiiline eklenir, böylece niyetin değişik mana özellikleri belirtilir. Örneğin, herhangi bir hareketi yapmak için şahsın niyetinin (-makçı/-mekçi bol+dı) geçmiş zamanda, (-makçı/-mekçi bol+updır) duyulan geçmiş zamanda veya (-makçı/-mekçi bol+yar)

¹⁰ Hocayev B., Adı geçen eser, s. 317.

şimdiki zamanda gerçekleşmekte olduğu, yani niyetin bu zamanlara ait olduğu ifade edilir. Bu tür birleşik sözdizimsel biçimler, çekimlenerek cümlelerin yüklemi olarak kullanılırlar. Meselâ:

Men sözüme azacık dıngı berip, öz edyän işimizi kakama sada hem gısgacık düşündürmekçi boldum (N. Geldiyev. Sekizyabıñ mukamı, s. 77) –“Ben sözüme biraz ara verip, yaptığımız işi babama sade ve kısa bir şekilde anlatmak niyetinde idim” (N. Geldiyev, Sekiz Arkın Makamı, s. 77).

Biz iki gılıçlı oña hücüm etmekçi bolduk (Edebiyat ve sungat gazetesi, 1979, 14 Mart) –“Biz iki kılıçlı (adam) ona saldırmak niyetinde idik” (Edebiyat ve Sanat Gazetesi, 1979, 14 Mart).

Periler ep-esli oturanlarından soñ, turmakçi bolupdırlar (Türkmen halk ertekileri, II, s. 220) –“Periler epeyce oturduktan sonra kalkmaya niyetlenmiş idiler” (Türkmen Halk Masalları, II, s. 220).

“Be, bu näme üçin munı maña duydurmakçi bolduka?” (A. Kekilov, Sırılan bulut, s. 74) –“Aa, bu niçin bunu bana duyurmak niyetinde oldu ki?” (A. Kekilov, Sıyrılmış Bulut, s. 74).

makçı/-mekçi Niyet Kipinin Türkiye Türkçesindeki Anlatım Şekilleri

Türkmen Türkçesinde fiilin -makçı/-mekçi niyet kipi, kullanım ve ifade ettiği anlamlar bakımından aktif bir fiil şekli olduğu gözükmemektedir. Söz konusu kip ekinin diğer Oğuz dillerinde kullanılmaması, niyet kipinin anlamının Türkiye Türkçesinde hangi şekil eklerinin veya sözdizimsel birliklerin yardımıyla ifade edileceğinin incelenmesini gündeme getirmektedir. Tabii ki, bir yazı dilinde, yani Türkmen Türkçesinde mevcut olan -makçı/-mekçi niyet kipinin anlamı değer bir yazı dilinde, yani Türkiye Türkçesinde bulunmayan bu kipin yerini çeşitli fiil şekillerinin karşılayamayacağı açıktır. Tam olarak karşılanmasa da, söz konusu niyet kipinin Türkiye Türkçesinde bazı sözdizimsel biçimlerle ifade edildiğini söyleyebiliriz.

Niyet kipinin Türkiye Türkçesindeki sözdizimsel olarak gerçekleşen anlatım biçimleri aşağıdakilerden oluşmaktadır:

1) -mak/-mek üz(e)re. Türkiye Türkçesinde -mak/-mek üz(e)re sözdizimsel öbeğinin, niyet işlevsel-anlamsal alanının gerçekleştirilmesi için kullanıldığı gösterilmektedir.¹¹ Bunun yanı sıra söz konusu sözdizimsel öbeğin için son takı edatının görevini üstlenerek sebep anlamını ifade ettiği de vurgulanmaktadır.¹² Ancak söz konusu sözdizimsel öbeğe anlatılan niyet anlamının -makçı/-mekçi şekli ile anlatılan niyet anlamından farklı olduğu da görülmektedir. Şöyle ki, Türkiye Türkçesindeki -mak/-mek üz(e)re sözdizimsel modeliyle kullanılan fiillerin öznenin herhangi bir hareketi yerine getirmeyi niyet edip, diğer bir hareketi yaptığını anlatmakta olduğunu gözlemlenmektedir. Sonuçta öznenin niyeti ikinci bir hareketin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Meselâ:

Bir daha geri dönmemek üzere yıkılıp gidecekler (N. Hikmet, Seçilmiş Şiirler, s. 12).

Ayrıldık biz sabah buluşmak üzere, buluşmadık (N. Hikmet, Seçilmiş Şiirler, s. 171).

İzmir'e gitmek üzere buraya gelmişler.
Tayyare almak üzere Avrupa'ya gitmişler.¹³

¹¹ Kononov A. N., grammatika sovremennogo tureskogo literaturnogo yazıka. M. –L.: İzd. AN SSSR, 1956, s. 242; Mihaylov M.S., Issledovaniya po grammatike tureskogo yazıka. Perifrastikçeşkiye formı tureskogo glagola. M.: “Nauka”, 1965, s. 75; Baha M., Yeni Türkçe Gramer, İstanbul 1931, s. 163; Ediskun H., Yeni Türk Dilbilgisi, İstanbul, Yükselen Matbaası, 1963, s. 294.

¹² Deni J., Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), Tercüme eden A. U. Elöve, İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, s. 584; Mörer A. Grammaire de la Langue Turque Therique et Pratique. İstanbul, Civan Matbaası, 1961, s. 141; Ediskun H., Adı geçen eser, s. 268; Lewis G.L., Turkish Grammar, Oxford, At the Clarendon Pres, 1967, s. 167; Mahdumov H., Momova-Süleymanova H., Beytullov M., Uygulamalı Türk Dili Dersleri (Sesbilgisi ve Şekil Bilgisi), Sofya, 1971, s. 366.

¹³ Son iki örnek M. Baha'nın “Yeni Türkçe Gramer” kitabının 163. sayfasından alınmıştır.

2) -(a)cak/-(e)cek (b)ol-. Söz konusu yazı dillerinin ikisinde de aktif olarak kullanılmakta olan -(a)cak/-(e)cek (b)ol- birleşik sözdizimsel öbeğinin niyet işlevsel-anlamsal anlamının anlatımı için kullanımına rastlanmaktadır. Çünkü niyet anlamı daima gelecek zamana aittir. Gelecek zaman ve gelecek zaman sıfat-fiilinin aynı zamanda niyet de anlattığını bilginlerin bir çoğu incelemelerinde göstermişlerdir.¹⁴ Tabii ki bu şekilde anlatılan niyet, -makçı/-mekçi niyet kipindeki fiillerden tamamen farklıdır. Bu fark, öznenin herhangi bir hareketi yerine getirmeye sadece niyet etmekte olduğunu değil, bununla birlikte o hareketi yapmaya kararlı olduğunu da ifade etmektedir. Meselâ:

İndi gız oğlanı dövden gizlecek boylar (Türkmen halk ertekileri, II, s. 20) –“Bundan sonra kız oğlanı devden gizleyecek(gizlemek niyetinde) oluyor” (Türkmen Halk Masalları, II, s. 20).

Sapbınıñ hat yazışına kâ gülcek boldı, kâ pıñkırçak boldı (A. Kekilov, Sırılan bulut, s. 33). –“Sapbı'nın mektup yazışına kâh gülecek oldu, kâh kakhaha atacak oldu” (A. Kekilov, Sıyrılmış Bulut, s. 33).

İhtiyar süvari yarasını bağlıyacak oldu (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 42).

Gerisi geriye dönecek oldular (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 141).

3) -(y)acak/-(y)ecek var ve -(y)acak/-(y)ecek yok. Çağdaş Türkiye Türkçesinde -(y)acak/-(y)ecek var ve -(y)acak/-(y)ecek yok birleşik sözdizimsel modeli, şahıs ekleriyle kullanılarak cümlenin yüklemi olduğunda niyet anlamını ifade eder. Ancak söz konusu sözdizimsel model, niyet anlamını genellikle varlık ve yokluk, yani olumluluk ve

¹⁴ Gadjiyeva N. Z., Sootnoşeniye katigoriy vremeni i nakloneniya v tyurkskih yazıkah. Bu kitapta: Voprosı kategoriy vremeni i nakloneniya glagola v tyurkskih yazıkah. Baku, “Elm”, 1968, s. 30; Serebrennikov B. A., Gadjiyeva N.Z., Adı geçen eser, s. 218; Deni J., Adı geçen eser, s. 466; Kononov A. N. Grammatika sovremennogo tureskogo literaturnogo yazıka, s. 218; Banguoğlu T., Ana Hatlariyle Türk Grameri, İstanbul, Maarif Matbabası, 1940, s. 52; Hocayev B., Türki dillerin günorta-günbatır toparında ortak işlik formaları, Aşgabat, “İlim”, 1977, s. 185 ve sonrası.

olumsuzluk bakımından anlatmaktadır.¹⁵ -dı/-di, -dır/-dir gibi sübjektif çokanlamlılık belirten ekler ve mı/mi soru eki, genellikle var ve yok sözcüklerine eklenmektedir. Söz konusu birleşik sözdizimsel modele, diğer Oğuz dillerinde kullanılmamasına rağmen, “Kitabı Dedem Korkut”ta rastlanmaktadır. Meselâ:

Anası, atası:

-Yort, oğul! Uğrun açık olsun! Sağ, esen varıp gelesen, keleceyin varsa! –dediler (Kitabı Dedem Korkut, s. 138).

Birkaç gün sonra gelmiş olsaydın ya. Daha hesabını göreceklerim vardı (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 25).

-Mestan sen ne diyeceksin?

-Benim diyeceğim yok. Ben ormandayım (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 42).

4. -(y)acak/-(y)ecek gel-. Söz konusu birleşik sözdizimsel model, çekimlenerek cümlelerin yüklemi yerine kullanılmaktadır. Böyle bir yüklem kullanıldığı cümlelerde ise öznenin herhangi bir hareketi yerine getirmeye niyet etmekte, istek bildirmekte olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu tür cümlelerde herhangi bir hareketin gerçekleşmesi için öznenin niyet ve isteğinin çok güçlü olduğu da vurgulanmaktadır.¹⁶ İsteğin, niyetin hangi zamana ait olduğu, gel- yardımcı fiiline eklenen zaman ve şahıs eklerine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Meselâ:

Sürüden ayrılmış kurt gibi bağıracağı geliyordu (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 32).

Zengin ağanın da saban sapından tutacağı gelmiş (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 76).

Kılıçlı onlara serbest olduklarını söyleyince inanacakları gelmedi (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 139).

¹⁵ Mihaylov M. S., Adı geçen eser, s. 117-118.

¹⁶ Kononov A. N., Grammatika sovremennogo tureskogo literaturnogo yazıka, s. 248; Mihaylov M.S., Adı geçen eser, s. 116-117; Ediskun H., Adı geçen eser, s. 235-236; Lewis G. L., Adı geçen eser, s. 165 ve sonrası.

5. Söz konusu yazı dillerinin ikisinde de -mak/-mek isim-fiilinin hiyal, niyet, maksat, isleg, istek gibi sözcüklerle oluşturduğu -mak/-mek isle-, -mağa/-meğe hiyallan-, -mağı/-meği niyet edin-; -mak/-mek iste-, -mak/-mek maksadıyla, -mağa/-meğe niyet et-/niyetlen- -maya/-meye niyet et-/niyetlen- gibi sözdizimsel birleşik modellerle niyet anlatımı çok yaygındır. Zaten söz konusu birleşik sözdizimsel modellerle anlatılan niyet anlamı Türkmen Türkçesindeki -makçı/-mekçi niyet kipiyle ifade edilmekte olan işlevsel-anlamsal alana, yukarıdaki dört maddede gösterilen manalarla karşılaştırıldığında, çok yakındır. Meselâ:

Professor ayalınıñ matlabını ahırına çenli dinlemek isledi (T. Gurbanov, Torgay, s. 128) –“Profesör karısının amacını sonuna kadar dinlemek istedi” (T. Gurbanov, Turgay, s. 128).

Ol barıp, Nedirbayıñ yakasından kebşirläp tutmağa hiyallandı (Y. Durdıyev, Nedirbay Aytakov, s. 183) –“O gelip Nedirbay’ın yakasına sıkıca yapışmaya niyetlendi” (Y. Durduyev, Nedirbay Aytakov, s. 183).

Kapı dibinde oturan ihtiyarın biri, söze karışmak istedi (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 131).

Dobri ise, Şumnu’ya gidip elbise ve çarıkları almaya niyetleniyordu (İ. Vasilyev, Dağların Sultanı, s. 182).

Sonuç

Türkmen Türkçesinde fiilin -makçı/-mekçi ekiyle biçimlenen niyet kipi, diğer Oğuz grubu Türk yazı dillerinde ve Türkiye Türkçesinde çeşitli birleşik sözdizimsel modellerle ifade edilmektedir. Niyet işlevsel-anlamsal alanının, Türkmen Türkçesinde ayrıca bir morfolojik belirtisiyle biçimlenerek, dolayısıyla gramerleşerek anlatılması, diğer Oğuz grubu Türk yazı dillerinde ise, söz konusu anlamın çeşitli birleşik sözdizimsel modellerle, dolayısıyla kelime öbekleriyle anlatımı, Türkmen Türkçesinin Kıpçak-Karlık dil coğrafyasında yer almasına bağlıdır.